

ДОСЛІДЖЕННЯ ЧИННИКІВ ТА МОТИВІВ АКТИВІЗАЦІЇ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Анотація. Визначено основні чинники, що впливають на динаміку та характер інтеграційних процесів, з'ясовано мотиви, які визначають доцільність інтеграції господарюючих суб'єктів. Доведено, що різноманітні чинники зовнішнього середовища актуалізуються в різні періоди становлення економічних відносин в Україні та обумовлюють виникнення багатоманітних мотивів щодо створення інтегрованих структур.

Ключові слова: інтеграція, інтеграційні процеси, інтегровані об'єднання.

Annotation. Basic factors which influence on a dynamics and character of integration processes are certain, reasons which determine expediency of integration of managing subjects are found out. It is proved that the various factors of external environment are staticized during the different periods of economic relations developing in Ukraine and stipulate the origin of different reasons in forming integrated structures.

Keywords: integration, integration processes, associations.

Аннотация. Определены основные факторы, которые влияют на динамику и характер интеграционных процессов, выяснены мотивы, которые определяют целесообразность интеграции хозяйствующих субъектов. Доказано, что разнообразные факторы внешней среды актуализируются в разные периоды становления экономических отношений в Украине и обуславливают возникновение различных мотивов формирования интегрированных структур.

Ключевые слова: интеграция, интеграционные процессы, интегрированные объединения.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими завданнями. Розвиток економіки як на світовому, так і на національному рівні, характеризується поширенням інтеграційних процесів та частковим пом'якшенням конкурентної боротьби принципами кооперативної взаємодії. Саме тому консолідація власності, тривалі процеси концентрації акціонерного капіталу, об'єднання підприємств та створення ефективних інтегрованих структур, реорганізація вже створених бізнес-груп, міжгалузева

експансія стають найпоширенішими тенденціями розвитку сучасної світової та національної економіки.

Аналіз останніх публікацій. Необхідно відзначити значну представленість у науковій літературі різноманітних аспектів інтеграції, а саме: відбиття теоретичних засад активізації інтеграційних процесів; розробку систем управління інтегрованими структурами; особливості інтеграційних процесів в різні періоди становлення ринкових відносин та в різноманітних утвореннях тощо [1-11].

Проте, при усьому різноманітті освітлюваних проблем, деякі аспекти залишаються недостатньо вивченими або дискусійними, зокрема: методологія формування інтегрованих структур на різних рівнях світового господарства; передумови, що спонукають до їхнього утворення; особливості формування інтеграційних структур з урахуванням динамічних умов господарювання, специфічних національних, галузевих та/або регіональних особливостей.

Значущість інтегрованих об'єднань для національної та світової економіки вимагає відповідного наукового аналізу мотивів інтеграції, процесів формування та функціонування інтегрованих структур.

Формулювання мети. Метою даної роботи є визначення факторів, що активізують інтеграційні процеси та дослідження мотивів, які обґрунтовують доцільність інтеграції й формування інтегрованих структур.

Виклад результатів дослідження. Конкуренентоспроможність економіки визначається наявністю сектора потужних багатогалузевих або вертикально інтегрованих структур, в яких досягається концентрація промислового капіталу, інвестиційних ресурсів та наукомістких технологій. Останнім часом відбувається постійне зростання кількості та різноманітності форм об'єднань підприємств, заснованих як на принципах економічної субординації та контролю, так і на основі добровільної кооперації, розширюється різноманіття форм інтеграції, а характер взаємозв'язків між підприємствами стає складнішим. Отже, у світовій та національній практиці склалися різноманітні типи інтеграції фірм, які розрізняються залежно від цілей співпраці, характеру

господарських стосунків між їх учасниками, міри самостійності підприємств, що входять в об'єднання [8; 9].

Вітчизняна економіка не вперше звертається до інтегрованих структур. Прикладом можуть служити створені в 20-і роки ХХ ст. синдикати і трести, що входили в них; у 60-і роки – об'єднання; у 80-і роки – виробничі об'єднання, науково-виробничі об'єднання, комплекси, науково-технічні центри. З початком масової приватизації співпадає час появи таких структур інтеграції, як холдинги. Розвитком сучасного процесу інтеграції є створення різних типів об'єднань підприємств, найбільш ефективною формою яких є інтегровані корпоративні структури (інтегровані об'єднання).

Доцільність інтеграції господарюючих суб'єктів та створення ефективних інтегрованих структур у вирішальній мірі залежить від дії різних чинників. Одні з них є головними, що призводять до утворення інтегрованих систем певного типу, інші дають лише короткочасний імпульс та активізують інтеграційні процеси.

Сучасна економічна наука пропонує різноманітність можливих підходів до визначення чинників, що обґрунтовують доцільність інтеграції господарюючих суб'єктів [1-11]. Проте, існує проблема, що пов'язана з виділенням внутрішнього (мікроекономічного) та зовнішнього (макроекономічного) середовища функціонування суб'єктів господарювання в умовах активізації інтеграційних процесів.

У випадку з інтегрованою структурою розподіл на внутрішнє та зовнішнє економічне середовище досить умовний характер та не завжди відбиває реальний розподіл чинників. Багато чинників, що є зовнішніми для окремого господарюючого суб'єкта, в умовах інтеграції є одночасно внутрішніми, тому провести межу між ними досить складно. Але в теоретичному аналізі представляється доцільним відносити до внутрішніх чинників такі, що залежать від власного потенціалу суб'єкта господарювання. До зовнішніх пропонується відносити чинники макроекономічного середовища інтегрованої структури, а також мезо- та мікроекономічного середовища (чинники безпосереднього

оточення самих інтегрованих структур та суб'єктів господарювання, що входять до структури).

Основними особливостями зовнішнього середовища функціонування вітчизняних підприємств є багатовекторна спрямованість та високий темп проведення економічних перетворень, мінливість та динамізм, значний ступінь ризику та невизначеності. За таких умов суб'єктам господарювання необхідно вчасно виявляти зміни в середовищі, ідентифікувати тенденції розвитку, розробляти й реалізувати систему заходів щодо ліквідації або зменшення негативних наслідків впливу та використання сприятливих умов щодо формування та розвитку інтегрованих об'єднань. Тобто, на практиці інтеграція суб'єктів підприємництва часто є вимушеною реакцією на зміну зовнішніх умов, скорочення вільної ринкової конкуренції та збільшення монополізації ринків.

Крім того, необхідно відзначити, що окремі чинники зовнішнього середовища актуальні протягом тривалого періоду часу або є постійними (загальний стан економіки, рівень розвитку фінансової та кредитної системи країни, рівень інфляції, адміністративні перепони, наявність конкурентних переваг (пріоритетність галузі), стан розвитку регіонів, коливання ринкової кон'юнктури, мінливість попиту, зміна цін на сировину, продукцію, рекламу, логістику, невизначеність зовнішнього середовища та економічні ризики тощо), інші – актуалізуються в окремі проміжки часу. Проте, необхідно зазначити, що окремі чинники зовнішнього середовища, які активізують інтеграційні процеси в інших країнах, не мають дієвого впливу на динаміку та характер інтеграційних процесів в вітчизняній економіці. На нашу думку, до таких факторів варто віднести: стимулюючі дії держави (надання пільг та дотацій, державних замовлень); збереження керованості в ланці «підприємство-об'єднання» в рамках традиційних господарських зв'язків, запобігання розпаду унікальних виробничо-технологічних комплексів, збереження керованості пріоритетними галузями; прагнення зберегти регіональні галузеві комплекси,

можливість забезпечити діяльність та розвиток підприємств регіону; створення та /або збереження робочих місць, соціальний захист населення.

На рис. 1 представлено чинники зовнішнього середовища, що впливають на динаміку та характер інтеграційних процесів, визначають ефективність інтеграції господарюючих суб'єктів в різні періоди становлення економічних відносин в Україні.

Динамічність та мінливість економічного середовища ставить суб'єктів господарювання перед необхідністю ідентифікації основних чинників, що активізують інтеграційні процеси. Тобто, при оцінці можливості та доцільності інтеграції необхідним є ретроспективний аналіз та дослідження визначених чинників, які можуть призводити як до позитивних, так і негативних результатів при переході господарюючого суб'єкта на новий рівень розвитку. Ігнорування зовнішніх та внутрішніх факторів функціонування та ризиків може призвести до руйнування інтегрованої системи та/або поглинанню конкурентами.

Розширення інтеграційних процесів у більшості випадків передбачає отримання якихось переваг, пов'язаних з окремими аспектами життєдіяльності або інтегрованих структур в цілому, або окремих її учасників, у тому числі: перенесення частини ризиків на партнерів; гарантоване отримання якісної сировини, більш дешевої продукції, як кінцевою, так і напівфабрикатів; отримання продукції з меншим податковим навантаженням; більш ефективне використання наявних засобів виробництва, фінансових та трудових ресурсів; забезпечення гарантованого збуту продукції за заздалегідь встановленими цінами; зниження виробничих та трансакційних витрат; виключення втрат часу на бізнес-процеси, що не пов'язані з виробництвом (пошук ринків збуту, реалізація продукції, логістика) тощо.

1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011		
Зародження національного приватного капіталу		Формування національного приватного капіталу							Концентрація національного приватного капіталу					Перерозподіл приватного капіталу				Структуризація капіталу				
Чинники, які існують протягом всього періоду: наявність конкурентних переваг (пріоритетність галузі); економічний розвиток регіонів; доступність до ресурсів та розвиток логістики, зростання (зміна) цін на сировину, матеріали, рекламу, рух товару; зміна цін на продукцію; зміна попиту; інфляція, неплатежі, скорочення бюджетного фінансування; доступність до ресурсів; невизначеність зовнішнього середовища; економічні ризики; висока значущість відносин з органами влади (міцні позиції бюрократичного апарату); коливання ринкової кон'юнктури																						
Неконкурентоспроможність галузей, підприємств, депресивний стан окремих секторів економіки																			Депресивний стан			
Руйнування господарських зв'язків																						
Загроза банкрутства (кризи, кризового стану)																			Загроза банкрутства			
Інвестиційна криза																			Інвестиційна криза			
Формування непрофільних активів (зближення принципово різних секторів економіки)																						
Наявність значного податкового навантаження та/або його зростання																						
Політизація економічних відносин																			Політизація економічних відносин			
Лібералізація законодавства																						
Глобалізація в економіці																						
								Фінансова криза											Фінансова криза			
								Зниження вартості промислових активів											Зниження вартості промислових активів			
Зміна технологічної складової виробничого процесу																						
Інституціональні фактори																						
Зростання трансакційних витрати																						
Зростання попиту на зовнішніх ринках																						
Доступність позикових ресурсів																						
Конкуренція за джерелами постачання сировини															Недосконалість інформаційних потоків							
Значна концентрація виробництва і монополізація ринків																						

Рис. 1 Еволюція чинників зовнішнього середовища, що активізують інтеграційні процеси в Україні в період становлення ринкових відносин

Таким чином, наявні чинники зовнішнього середовища обумовлюють виникнення різноманітних мотивів щодо створення інтегрованих структур. Необхідно зазначити, що в різні проміжки часу актуалізуються різні мотиви, що обґрунтовують доцільність інтеграції (рис. 2). Деякі мотиви не втрачають свою актуальність в будь-яких економічних умовах (збільшення прибутків, прагнення забезпечити стабільність в умовах невизначеності та змінних ринків, зниження загального ступеня ризикованості діяльності, ефект масштабу тощо), інші – актуалізуються як відклик на зміну зовнішніх умов господарювання.

Необхідно відзначити, що кожен період становлення ринкових відносин та розвитку інтеграційних процесів в Україні має свої особливості.

В Україні перша хвиля (з початку 90-х років ХХ ст.) інтеграції підприємств та створення різноманітних об'єднань була обумовлена приватизацією та корпоратизацією. Системні перетворення зруйнували існуючі виробничо-технологічні зв'язки між підприємствами та обумовили необхідність контрактних відносин. Втрата керованості, падіння попиту та обсягів виробництва, нестача інвестицій й оборотних коштів, скорочення державних замовлень та невизначеність перспектив розвитку зумовили необхідність пошуку нових форм кооперації та інтеграції. Зміни кон'юнктури ринку примушують підприємства об'єднуватися, щоб мати можливість розширювати обсяги та асортимент продукції, диверсифікувати ризик.

Період становлення незалежності України характеризується процесом трансформації існуючих підприємств у ринково-орієнтовані об'єкти: значно зменшується роль централізованого управління, виникають організації з недержавними формами власності (інвестиційні, трастові та страхові компанії, приватні пенсійні фонди), які мали змогу здійснити акумуляцію капіталу. За рахунок цього планувалося сприяння розвитку корпоративних відносин в економіці України, реструктуризація діючих і створення нових підприємств.

1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Збільшення прибутків																				
Прагнення забезпечити стабільність в умовах невизначеності та змінних ринків																				
Зниження загального ступеня ризикованості діяльності																				
Необхідність відновлення зруйнованих зв'язків і структурної перебудови виробництва.																				
Розподіл сфер впливу																				
Можливість перепрофілювання виробництва																				
Можливість проведення гнучкої асортиментної політики відповідно до змін попиту																				
Реструктуризація промисловості (реструктуризація галузі)																				
Демпінгові ціни																				
Диверсифікація виробництва																				
Економія, обумовлена масштабами діяльності																				
Мінімізація витрат																				
Посилення зв'язків у галузі між суб'єктами господарювання																				
Отримання додаткової вигоди з цінової дискримінації																				
Збереження керованості пріоритетними галузями																				
Прагнення отримати стратегічні переваги в збуті або постачанні																				
Збільшення ринкової вартості																				
Зниження операційних витрат (витрат на розробки, виробництво і просування товарів та послуг)																				
Можливість консолідувати інвестиційні ресурси																				
Потреба у координуючому органі управління																				
Оптимізація податкового навантаження																				
Захист від конкуренції																				
Збільшення частки ринку																				
Прагнення до стабільності ділових зв'язків																				
Отримання та/або зростання ринкової влади (мотив монополії)																				
Скорочення транакційних витрат																				
Встановлення монопольних цін (цінова дискримінація)																				
Захист від монополізму постачальників (посередників)																				
Закріплення сировинних джерел																				
Отримання синергетичного ефекту																				
Поліпшення ділового іміджу (прагнення до підвищення значущості в економіці, статусу перед інвесторами, партнерами)																				
Розширення та поєднання діяльності в сфері НДДКР																				
Отримання нових ринків сировини																				
Спеціалізація виробництва																				

Рис. 2 Актуальність мотивів, що обґрунтовують доцільність інтеграції та створення інтегрованих структур

До об'єднання у великі структури підприємства спонукали й такі специфічні чинники та мотиви як необхідність відновлення зруйнованих виробничо-технологічних зв'язків й структурної перебудови виробництва, що неможливо без координації діяльності усіх ланок технологічного ланцюжка та залучення значних фінансових ресурсів, а також зростання трансакційних витрат в результаті зміни характеру взаємин між підприємствами в ході економічної реформи. Об'єднання підприємств, що випускають аналогічну продукцію (горизонтальна інтеграція), створювалися не лише для конкуренції на світових ринках, але й для створення формальних рамок розділу внутрішніх ринків.

Друга хвиля інтеграції (1995-2000 рр.) пов'язана з постприватизаційним періодом, реструктуризацією підприємств та антикризовим менеджментом. Реструктуризація підприємств, що опинилися у глибокій економічній кризі, шляхом застосування механізму банкрутства, варто розглядати як діючу форму перерозподілу суспільного національного капіталу з метою більш ефективного його використання.

Багато диверсифікованих корпорацій формувалися через розміщення вільних грошових коштів шляхом придбання найбільш перспективного бізнесу або ринково недооціненого зростаючого бізнесу, або інших підприємств, які були виставлені на продаж. Однією з головних цілей було досягнення стійкості інтегрованої структури за рахунок створення оптимального бізнес-портфеля, збалансованого з погляду життєвих циклів різних галузей і впливу ринкової кон'юнктури.

Також слід зазначити, що в кожній конкретній області бізнесу є свої специфічні чинники, що обґрунтовують інтеграцію суб'єктів ринку. Наприклад, зростання попиту на банківські та страхові послуги, зближення раніше принципово різних секторів ринку – банківського та страхового – зумовили інтенсифікацію інтеграції компаній, що спеціалізуються на фінансовій діяльності.

Третя хвиля інтеграції підприємств, яка триває й до сьогоднішнього дня, пов'язана з формуванням корпоративних відносин, зміцненням приватної власності, концентрацією (до 2005 р.), перерозподілом (до 2008 р.) та структуризацією (по теперішній час) національного приватного капіталу, активізацією іноземного інвестування, взаємопроникненням корпорацій на ринки різних країн, поширенням економічної інтеграції та глобалізацією економіки.

Необхідно відзначити зміни в економічному середовищі, які вплинули на підвищення активності інтеграційних процесів, збільшення кількості угод злиття та поглинання не лише національних підприємств та компаній різних країн, але й транснаціональних корпорацій. До ключових чинників, що активізували інтеграційні процеси, сприяли злиттю та поглинанням компаній на цьому етапі, варто віднести [4]:

Процеси глобалізації світової економіки (для більшості компаній боротьба за виживання та розвиток в умовах глобального ринку стає найважливішим стратегічним чинником, що обумовлює активність інтеграції, посилення процесів трансграничного злиття та поглинання).

- Всесвітня лібералізація економічних стосунків, що знайшла віддзеркалення в міжнародному праві та в національних законодавства країн (лібералізація режимів торгівлі та прямих іноземних інвестицій, економічна інтеграцію на рівні регіонів й держав, діяльність СОТ, процеси приватизації в розвинених, перехідних країнах та країнах, що розвиваються, процеси перегулювання тощо).

- Лібералізація трансграничного руху капіталу (з'явилася можливість придбання корпоративних цінних паперів іноземцями, що сприяло фінансуванню інтеграції переважно на основі обміну акціями; відбулися зміни на ринках капіталу, активізувалися ринкові посередники та з'явилися нові фінансові інструменти; виникли принципово інші можливості для трансграничних позик і кредитів, депозитів в іноземній валюті та портфельних інвестицій; розвиток фондових ринків та підвищення міри ліквідності на ринку

капіталів дозволяє компаніям мобілізувати значні фінансові кошти за допомогою банків та шляхом емісії облігацій тощо).

- Зростаюча значущість науково-дослідної діяльності, підвищення ризиків у сфері досліджень та розробок, якісні технологічні зміни.
- Зниження логістичних витрат, що привело до розширення ринків дії компаній, у тому числі й за національні межі (нові інформаційні технології дозволяють компаніям на відстані управляти виробничими контурами, що знаходяться за межами країни).

Основою для активізації інтеграційних процесів стало поєднання усіх згаданих ключових чинників. В той же час на активність процесів інтеграції дуже часто впливає наявність кризової ситуації. Так, в умовах кризи багато компаній, прагнучи уникнути погіршення фінансового положення та можливого банкрутства, розглядають можливість приєднання до успішнішого конкурента.

Проте, необхідно відзначити, що наслідки глобальної економічної кризи, які супроводжуються зростанням вартості кредитних ресурсів, викликають необхідність оптимізації бізнес-портфеля інтегрованих структур за рахунок продажу непрофільних активів, тобто на сучасному етапі також активізуються процеси дезінтеграції.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, на ефективність інтеграції, формування та розвиток інтеграційних об'єднань впливає цілий комплекс зовнішніх та внутрішніх факторів, які постійно змінюються та вимагають адекватної адаптації суб'єктів господарювання до цих змін. В першу чергу, до числа таких чинників входять природні, політичні, соціальні, правові, організаційні, економічні, наукові, технічні, технологічні та інші. Точна оцінка ретроспективних процесів в системі економічних чинників, наявність достовірної інформації щодо поточного стану зовнішнього та внутрішнього середовища, прогнозування очікуваних змін слугуватиме підґрунтям для формування та реалізації інтеграційних стратегій розвитку суб'єктів господарювання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонов Г.Д. Предпосылки интеграции и эволюция интеграционных структур в России [Электронный ресурс] / Г.Д. Антонов, О.П. Иванова // Менеджмент в России и за рубежом. – 2001. – № 5. – Режим доступа: <http://www.cfin.ru/press/management/2001-5/03.shtml>
2. Ареф'єва О. В. Формування стратегії функціонування і розвитку інтегрованих виробничих систем / О. В. Ареф'єва // Економіка і управління. – 2004. – №9. – С. 23-31.
3. Баккер Г. Как успешно объединить две компании / Ганс Баккер, Джерен Хелминк; перевела с англ. Т.И. Митасова; науч. ред. Г.А. Ясницкий, А.Г. Ясницкая. – Минск : Гревцов Паблишер, 2008. – 288 с.
4. Владимиров И.Г. Слияния и поглощения компаний: характеристика современной волны / И.Г. Владимиров // Менеджмент в России и за рубежом. – 2002. – № 1. – Режим доступа: <http://www.cfin.ru/press/management/2002-1/02.shtml>
5. Галпин Т. Дж. Полное руководство по слияниям и поглощениям компаний / Тимоти Дж. Галпин, Марк Хэндон. [Пер. с англ.]– М. : Издательский дом «Вильямс», 2005. – 240 с.: ил. – Парал. тит. англ.
6. Динз Г. К победе через слияние. Как обратить отраслевую консолидацию себе на пользу/ Грейм Динз, Фриц Крюгер, Стефан Зайзель; [Пер. с англ.]. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. – 252 с.
7. Ищенко С.М. Слияния и поглощение компаний: оценка эффекта синергии. – К. : Науковий світ, 2007. – 95 с.
8. Пилипенко А.А. Стратегічна інтеграція підприємств: механізм управління та моделювання розвитку: Монографія. / А.А. Пилипенко. – Х. : ВД «Інжект», 2008. – 408 с.
9. Пушкарь А.И. Стратегические группы предприятий: концепция, методология, управление [научное издание] / А.И. Пушкарь, Ю.Е. Жуков, А.А. Пилипенко – Харьков: ООО "Кросс-Роуд", 2006. – 440 с.
10. Савчук С.В. Анализ основных мотивов слияний и поглощений [Электронный ресурс] / С.В. Савчук // Менеджмент в России и за рубежом. – 2001. – № 5. – Режим доступа: <http://www.cfin.ru/press/management/2001-5/03.shtml>
11. Хардинг Д. Искусство слияний и поглощений: Четыре ключевых решения, от которых зависит успех сделки / Дэвид Хардинг, Сэм Роувит; [перевел с англ. А.Г. Петкевич]. – Минск : Гревцов Паблишер, 2007. – 256 с.